

Ганна Кузнєцова

АДРЕСАТ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: СТАН ВИВЧЕННЯ Й ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена огляду сучасного стану вивчення такого дискурсивного феномену як адресат політичного дискурсу. Надається огляд існуючих поглядів на сутність дискурсу як мовознавчого наукового поняття з огляду на його дискусійність у науковій думці; наголошується також на дискусійності компонентів та базових чинників цього виду дискурсу. Аналізується розуміння політичного дискурсу на теперішньому етапі розвитку дискурсології за уваги до генези та періодів становлення лінгвістичного та міждисциплінарного дослідження політичного дискурсу, пропонується короткий огляд напрямків дослідження. Звертається увага на неоднозначність трактуванні мовознавцями поняття жанрів політичного дискурсу та набору конкретних жанрів, незважаючи на численність робіт, присвячених окремими жанрам цього виду дискурсу. Аналізується поняття масового/колективного адресата, а також його висвітлення стосовно політичного дискурсу. Звертається увага на відсутність наукових робіт, спеціально присвячених аналізу адресата політичного дискурсу, його специфіки, параметрів і якостей, висловлюється припущення щодо причин такого явища. Пропонується короткий огляд немовознавчих царин, в яких вивчаються і здійснюються на практиці параметри колективного адресата в розумінні масового споживача політичної інформації. З огляду на когнітивне підґрунтя комунікації в політичному дискурсі висловлюється гіпотеза про можливість і доцільність вивчення адресата політичного дискурсу з опорою на когнітивний аспект і відносно різних політичних жанрів; підкреслюється необхідність залучення при цьому даних суміжних дисциплін, що вивчають політичний дискурс в інших аспектах, а також мультимодальний підхід при вивченні даного об'єкта дослідження. Сформульовано напрямки подальшого вивчення колективного адресата політичного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, адресат політичного дискурсу, колективний/масовий адресат, маніпулятивний вплив, гіпотеза.

Вступ. Політичний дискурс у цілому, з усім різноманіттям його ознак, компонентів і функцій, а також жанрові підрозділи цього виду дискурсу незмінно привертає увагу дослідників як один з найважливіших об'єктів міждисциплінарного вивчення. Значною

мірою це пояснюється зростанням ролі політичних чинників в існуванні цивілізації та політизацією багатьох сфер сучасного життя, а також тим, що розвиток політичного дискурсу виявляється характерним для багатьох лінгвокультур [29; 27, с. 15].

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки й, зокрема, дискурсології у трактуванні самого поняття дискурсу спостерігаємо деякі розбіжності [2; 3; 7; 8; 14; 21; 25], до самого заперечення розгляду фактів і продуктів політичного спілкування в ряду дискурсів [26]. Тому не відзначається однозначністю трактування проблема компонентів дискурсу та його категоріальних ознак. Не заглиблюючись в аналіз названого питання, зауважимо, що в даному дослідженні ми спираємося на вироблене й підтримуване у вітчизняній дискурсології розуміння дискурсу як інтегрального феномену, що виступає як мислекомунікативна діяльність, як сукупність процесу та результату й включає екстралінгвістичний і власне лінгвістичний аспект, у якому окрім тексту виділяються пресу позиція й контекст (прагматичний, соціальний та когнітивний, що й зумовлюють вибір мовних засобів) [25], причому базовими складовими такої мислекомунікативної діяльності є відправник (автор) повідомлення, текстова площина дискурсу й адресат.

Стосовно політичного дискурсу, основна дослідницька увага лінгвістів спрямовувалася на перші дві його складові, які дістали глибокого аналізу щодо соціально-культурного простору багатьох європейських мов, в комунікативному, прагматичному, когнітивному, соціально-психологічному аспектах. На думку А. Баранова, постійне зростання інтересу до вивчення політичних текстів може бути пояснене наступними факторами: 1) внутрішніми потребами лінгвістичної теорії, яка у різні періоди зверталася до різних площин функціонування мовної системи, 2) політологічними аспектами вивчення політичного мислення та його зв'язків з політичною поведінкою, а також необхідністю розробки методів аналізу політичних текстів, 3) соціальним замовленням, прагненням звільнити політичну комунікацію від маніпулювання громадською свідомістю [1, с. 245].

Однак стосовно вивчення третього базового складника політичного дискурсу наразі зроблено набагато менше: адресат політичного дискурсу донині не був предметом детального лінгвістичного дослідження. Таке становище зумовлює актуальність пропонованої розвідки, яка має на меті показати стан вивчення проблеми адресата політичного дискурсу на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки. Доцільно відзначити, що актуальність вивчення адресата політичного дискурсу як одного з категоріальних чинників цього виду дискурсу висловлюється в наукових розвідках з цієї проблематики [16, с. 75].

Методи, використані у пропонованій розвідці, включають аналіз і узагальнення наукового матеріалу з теми дослідження, а також висунення гіпотези стосовно напрямку й перспектив подальшого вивчення об'єкту дослідницького інтересу.

Виклад основного матеріалу. Політичний дискурс у більшості досліджень з питання трактується як вид інституціонального дискурсу, в якому для виконання комунікативного завдання використовується знакова система якоїсь національної мови, призначена для політичного спілкування: для пропаганди тих чи інших ідей, емотивного впливу на громадян країни й спонукання їх до політичних дій, для вироблення політичного консенсусу, прийняття та обґрунтування суспільно-політичних рішень в умовах існування множинних точок зору суспільстві [4, с. 5; 8, с. 233; 20; 23, с. 57; 25]. У більшості робіт, присвячених цьому виду дискурсу, наголошується на його польовій структурі: цей комунікативно-прагматичний і соціально-культурний конгломерат складається з низки жанрів, що перетинаються між собою та взаємодіють з іншими видами інституційних і неінституційних дискурсів [8, с. 235; 25]. У пізніших роботах лінгвісти включають у визначення політичного дискурсу його онтологічні якості й базові функції. Зокрема, Н.В. Свинаренко, посилаючись на одне з перших (за часом виникнення) визначень цього виду дискурсу, надане Ю.О. Сорокіним, який називав політичний дискурс різновидом ідеологічного дискурсу, що на відміну від останнього, є експліцитно прагматичним, тоді як ідеологічний дискурс характеризується імпліцитною прагматичністю [21, с. 57], пропонує визначення, згідно з яким політичний дискурс є мовленнєвою комунікацією, в якій адресант звертається до адресата з метою викласти або нав'язати свою точку зору в окремій царині політичного життя, причому специфікою цього виду дискурсу є його мета – завоювання й утримання політичної влади [18]. Дослідники виділяють декілька етапів генези й становлення наукового напрямку дослідження політичного дискурсу: період дискурсивного перевороту, критичний дискурс-аналіз, етап дослідження в напрямку постмодернізму, вивчення політичного дискурсу в рамках парадигми соціального конструкціонізму [11; 24], кожний з яких нараховує сотні наукових робіт; при цьому відзначається, що вітчизняні вчені здебільшого працюють у дескриптивно-критичній парадигмі. Втім, можна констатувати, що адресат політичного дискурсу жодного разу не був предметом спеціального дослідження, можливо через те, що питома вага дослідницького інтересу була спрямована на складник відправника (автора) політичного дискурсу та складник безпосереднього меседжу, як вірогідно більш вагомі царини.

Стосовно кількості й набору жанрових підвидів політичного дискурсу дослідники також висловлюють різні точки зору: Т. ван Дейк вважає політичний дискурс класом жанрів, обмежених соціально-політичною сферою, до якої належать урядові обговорення,

парламентські дебати, політичні програми, промови політичних діячів [5, с. 12-13]. О.І. Шейгал до цих основних жанрів додає політичні інтерв'ю та голосування [25, с. 22-28], Н.В. Кондратенко розглядає типологію мовленнєвих політичних жанрів, що нараховує п'ять груп жанрів з низкою підгруп [10]. У деяких дослідженнях вказується на розвиток системи жанрів політичного дискурсу та збільшення їх кількості, що викликане, зокрема, комп'ютеризацією та розвитком медіа й телевізійних технологій, тому роль окремих жанрів зростає до виділення їх в окремі види дискурсу. Так, досліджуючи медіа-політичний дискурс, Н.Б. Єгорченкова наголошує, що виникнувши як жанр політичного дискурсу, він набув такого розвитку й розповсюдження, особливо за рахунок ефективності й маніпулятивним здатностям медійної складової, що можна стверджувати про становлення у теперішній період нового виду дискурсу – медіа-політичного, оскільки наразі політичний дискурс не може існувати й виконувати свої інтенції без взаємодії з засобами масової інформації [6, с. 25]. Крім того, дослідниця зауважує, що адресат медіа-політичного дискурсу належить до певної культури й характеризується наявністю певної ідеології або ідеологій, і взаємодія з ними дискурсу сприяє реалізації його інтенції [6, с. 27]. Тут спостерігаємо підкреслення одного з цікавих зв'язків між жанровою приналежністю політичного дискурсу й специфічним адресатом цього жанру.

Наведена думка уявляється надзвичайно цікавою для цілей нашого дослідження: з огляду на практично не розроблену теорію й практику дослідження адресата політичного дискурсу в лінгвістичному аспекті, ми пропонуємо спробувати розглянути характеристики адресата політичного дискурсу залежно від жанрової специфіки політичних повідомлень. Спираючись на поняття про основну інтенцію політичного дискурсу – здійснювати бажаний вплив на адресата й маніпулювати його політичною свідомістю та політичними діями, ми висловлюємо гіпотезу про те, що вивчення такого впливу й маніпулювання в лінгвістичному розрізі повинно спиратися на когнітивні чинники. Для досягнення запланованих інтенцій адресант-політик повинен оперувати у своєму меседжі певним набором концептів, зрозумілих і близьких адресатові, тобто він повинен добре оперувати ціннісними орієнтаціями адресата й враховувати його можливі очікування [7, с. 226; 25, с. 77]. Саме в такому напрямку буде робитися спроба дослідити риси й характеристики адресата політичного дискурсу як одного з його базових складників.

Доцільно зупинитися докладніше на тому, як дослідники політичного дискурсу висвітлюють поняття адресата у своїх безсумнівно ґрунтовних роботах – статтях і монографіях. Як вказувалося вище, переважна більшість цих робіт мала на меті вивчення параметрів таких базових складників політичного дискурсу як адресант (політичний діяч, політичний або громадський лідер) і політичний текст – меседж дискурсу, причому об'єктом

аналізу були значні об'єми політичних текстів різних жанрів [4; 7; 8; 9; 14; 19; 29; 30] або тексти певної жанрової приналежності [6; 10]. У цих роботах адресат політичного дискурсу згадувався як об'єкт впливу й маніпуляцій й називався колективним або масовим адресатом, без спроб уточнення або аналізу цього поняття. В деяких дослідженнях адресат не згадувався взагалі, оскільки інтерес автора фокусувався на інших параметрах й чинних досліджуваного виду дискурсу [21; 22; 30].

Поняття про масового адресата було вперше обґрунтовано й введено у лінгвістичні дослідження видатним філологом ХХ століття Юрієм Лотманом (вчений називав його колективним адресатом) при дослідженні феномену культури [12]. У праці наголошувалося на ізоморфізмі в якості основного чинника колективного адресата, однак з іншого боку наголошується на необхідності врахування складного синтезу індивідуального й колективного в колективному адресаті [12, с. 53]. Пізніше поняття про колективного адресата міцно увійшло у науково-дослідницький обіг, однак у більшості робіт аналізуються особливості мовленнєвого оформлення політичних повідомлень для здійснення маніпуляцій масовою свідомістю шляхом реалізації необхідних смислових акцентів, що робить досліджувані мовленнєві прийоми потужним інструментом впливу й формування суспільної думки у потрібному аспекті [13, с. 310]. Можна також відзначити зауваження про стратифікацію колективного/масового адресата [18]: так, дослідник пропонує виділяти політичних однодумців, політичних опонентів і виборців, а за кількісним чинником – індивідуального, групового та масового адресатів. Втім, можна констатувати, що когнітивні чинники й механізми такого впливу на сьогодні залишаються поза площиною дослідницького інтересу.

Дещо більше уваги щодо особливостей аудиторії в якості масового адресата приділяється в теорії комунікації, зокрема вказується, що аудиторія (колективний адресат політичного дискурсу) має особливий статус в якості об'єкту впливу, оскільки успішний вплив може спиратися тільки на інтереси, цінності, ідеали аудиторії, тобто мова йде про необхідність спілкуватися з аудиторією на одній мові у прямому й переносному сенсі цього вислову. Цілями такого впливу на масову свідомість є внесення змін до когнітивної структури, щоб отримати відповідні зміни у поведінковій структурі. Базовою складовою такої діяльності повинен бути не просто аналітичний підхід до аналізу аудиторії, а пошук певних вразливих місць у когнітивній моделі, з опором на які можна досягти поведінкових змін [17, с. 134, 136]. Основним цільовим об'єктом діяльності аудиторія є в розробці PR-технологій, де інформативно-когнітивний вплив на маси людей отримали назви інформаційної війни [17]. В цій царині здебільшого спостерігаємо практичні рекомендації стосовно залучення певних тактик комунікативного впливу при проведенні конкретних

комунікативних подій політичного характеру. Так, відомо, що під час передвиборчої кампанії Барака Обама йому було рекомендовано уникати поняття “повна сім’я” у виступах у штаті Техас у зв’язку з тим, що в числі виборців, готових голосувати саме за нього, було багато одиноких матерів, і згадування про повні сім’ї могло їх дратувати [28]. Ця практична порада має когнітивне підґрунтя: адже промова політика містить цілий набір концептів, й в даному випадку спостерігаємо бажання вилучення певних концептів з політичного меседжу для досягнення позитивного впливу на адресата, в цьому випадку на групового адресата. Наведений приклад показує необхідність міждисциплінарного підходу до вивчення категорії адресата політичного дискурсу, з іншого боку, він свідчить про можливість і доцільність залучення даних суміжних царин для вивчення когнітивних чинників нашого предмету дослідження.

Висновки. Викладене вище дозволяє зробити наступні узагальнення стосовно дослідження адресата політичного дискурсу як його базового чинника:

- Аналіз наукової літератури свідчить про недостатність теоретичного й практичного вивчення чинника адресата політичного дискурсу на теперішній момент.
- Адресат політичного дискурсу повинен розглядатися як колективний/масовий адресат, який може мати форму конкретного групового адресата.
- Важливість когнітивного складника у здійсненні впливу на колективний адресат політичного дискурсу уможливорює висунення гіпотези про доцільність дослідження адресата колективного дискурсу у когнітивній парадигмі як основній площині лінгвістичного вивчення даного предмету, з опорою на особливості адресата різних жанрів політичного дискурсу.
- Цілі такого дослідження необхідно передбачають мультимодальний підхід та залучення міждисциплінарних даних, з огляду на складність та багатоаспектність об’єкту дослідження.

В якості **перспективи** подальших досліджень вбачаємо аналіз й вивчення особливостей когнітивного чинника окремих жанрів політичного дискурсу.

REFERENCES

1. Baranov, Anatolii. 2001. *Vvedenie v prikladnuyu lingvistiku*. Moskva: Flinta:Nauka.
2. Baranov, Anatolii. 2009. *Lingvisticheskaya Ekspertiza Teksta: Teoriya i Praktika: Uchebnoye Posobiye*. Moskva: Flinta: Nauka.
3. Blommaert, Joseph. 2005. *Discourse: a Critical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

4. Cap, Piotr. 2013. *Analyzing Genres in Political Communication: Theory and Practice*. N.Y.: John Benjamin Publishers.
5. Dijk van, Teun. 1998. "What is Political Discourse Analysis?" *Political Linguistics*. Amsterdam: Benjamins: 11-52, doi.org/10.1075/bjl.11.03dij
6. Egorchenkova, Natalia. 2014. "Strategicheskij Potencial Multimodalnoj Interakcii v Media-Politicheskom Diskurse." *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Filologiya*. 5 (31) : 24-37. dx.doi.org/10.15688/jvolsu2.2016.1.14
7. Fairclough, Natan. 2001. *Language and Power*. London: Longman.
8. Karasik, Vladimir. 2002. *Yazykovoii Krug: Lichnost, Kontsepty, Diskurs*. Volgograd: Peremena.
9. Kolbetch, Genri. 2004. *Polityka* (perekład z angliiskoi). Kyiv: KM "Akademia".
10. Kondratenko, Nataliya. 2017. "Typolohiia Movlennievkykh Zhanriv Ukrainskoho Politychnoho Dyskursy." Zbirnyk naukovykh prats. *Filolohichni studii*. 9: 18-22.
11. Levshenko, Yuliya. 2012. "Politicheskij Diskurs: Analiticheskij Obzor Teoretiko-Metodologicheskikh Podhodov." <http://www.gramota.net/materials/3/2012/7-2/>
12. Lotman, Yuriij. 2010. *Nepredskazuemye Mekhanizmy Kul'tury*. Tallinn: TLU Press.
13. Maksimchik, Oleg. 2016. "Manipulirovanie Massovym Soznaniem v Angloyazychnom Mediadiskurse: Lingvopragmaticheskij Aspect." *Slovo, vyskazyvanie, tekst v kognitivnom, pragmaticheskom i kul'turologicheskome aspektah.*: Chelyabinsk : Enciklopediya, 2: 308-311.
14. Mykhaliova, Olga. 2009. *Polytycheskyi diskurs. Spetsyfyka manyuliatyvnoho vozdeistvyia*. Moskva: Knizhnyi dom «LYBROKOM».
15. Parshin, Pavel. 2000. "Ot takogo slyshu: o sodержanii i uzuse ponyatiya manyuliyatsiya." *Trudyi mezhdunarodnoy konferentsii Dialog' 2000*. [[www.dialog-21.ru / archive/2001.Parshin,htm](http://www.dialog-21.ru/archive/2001.Parshin.htm)].
16. Pereverzev, Evgenii, Kozhemyakin Egor. 2008. "Politicheskij Diskurs: Mnogoparametralnaya Model." *Vestnik VGU. Seriya: Lingvistika i Mezhkulturnaya Kommunikatsiya* 2:74-79.
17. Pochepcov, Georgij. 2006. *Teoriya kommunikacii*. Moskva: Refl-buk. Vakler.
18. Svinarenko, Natalia. 2017. Osobennosti Politicheskogo Diskursa (na Primere Rechi Baraka Obamy Posle Pobedy na Vyborakh v 2012 Godu). www.gramota.net/materials/1/2017/1/
19. Slavova, Lyudmyla. 2010. *Movna Osobystists' Polityka: Kognityvno-Dyskursyvnyi Aspekt*. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I.Franko.
20. Slavova, Liudmyla. 2012. *Movna osobystist lidera u dzerkali politychnoi lnhvopersonolohii: SShA — Ukraina: Monohrafiia*. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka.

21. Sorokin, Yuriy. 1999. "Chelovek iz Budushhego, Kotorogo u Nego Net: Grigorij Yavlinskij." *Politicheskij Diskurs v Rossii* – 3: Materialy Rabocheho Soveshhaniya.
22. Suhanov Yuriy. 2018. "Politicheskij Diskurs kak Ob'ekt Lingvisticheskogo Analiza." *Vestnik RUDN. Seriya: Teoriya yazyka. Semiotika. Semantika*.1: 200-212. doi.10.22363/2313-2299-2018-9-1-200-212
23. Shapochkin, Dmitriy. 2012. *Politicheskij Diskurs: Kognitivnyj Aspekt: Monografiya*. Tyumen: Tyumenskij Gosudarstvennyj Universitet.
24. Sharova, Anna. 2009. "Lingvisticheskij Vymir Politychnoi Informatsii: Stanovlennia Politychnoi Lingvistyky." *Npchdupol_2009_110_97_23.pdf*. Sharova – Adobe Acrobat Reader DC
25. Shejgal, Elena. 2000. *Semiotika Politicheskogo Diskursa: Monografiya*. Moskva.- Volgograd: Peremena.
26. Shevchenko, Irina; Morozova, Elena. 2003. "Diskurs kak myislekommunikativnoe obrazovanie." *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*. 586: 33-38. dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/11094
27. Shevchenko, Irina. 2015. "Diskurs kak kognitivno-kommunikativnyi fenomen: edinity i kategorii." *Lingvisticheskiye issledovaniya: sbornik statej EGU*. Vypusk 5. Erevan: Limush: 146-158.
28. theusa.one_24.09.2012
29. Wodak, Ruth. 1989. *Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
30. Wodak, Ruth. 2018. *Language and Politics. English language: description, variation, and context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Анна Кузнецова

Адресат политического дискурса: степень изученности и перспективы исследования Статья посвящена обзору современного состояния изученности такого дискурсивного феномена как адресат политического дискурса. Представлен обзор существующих точек зрения на сущность дискурса как научного языковедческого понятия, принимая во внимание его дискуссионность в научной мысли, подчеркивается также дискуссионность компонентов и основных характеристик этого вида дискурса. Анализируется понимание политического дискурса на современном этапе развития дискурсологии, с учетом становления и периодов лингвистического и междисциплинарного исследования политического дискурса, предлагается краткий обзор направлений его исследования. Обращается внимание на неоднозначность трактовки лингвистами понятия о

жанрах политического дискурса и набора конкретных жанров, невзирая на значительное количество работ, посвященных отдельным жанрам этого вида дискурса. Анализируется понятие массового/коллективного адресата, а также степень его изученности в применении к политическому дискурсу. Обращается внимание на отсутствие научных работ, специально посвященных анализу адресата политического дискурса, его специфики, параметров и свойств, высказывается предположение относительно причин этого явления. Предлагается краткий обзор нелингвистических дисциплин, в которых изучаются и применяются на практике параметры коллективного адресата, который понимается как массовый потребитель политической информации. Принимая во внимание когнитивное основание коммуникации в политическом дискурсе, высказывается гипотеза о возможности и целесообразности изучения адресата политического дискурса с опорой на когнитивный аспект и относительно разных политических жанров; подчеркивается необходимость привлечения при этом данных смежных дисциплин, изучающих дискурс в других аспектах, а также необходимость мультимодального подхода при изучении данного объекта исследования. Сформулированы направления дальнейшего изучения коллективного адресата политического дискурса.

Ключевые слова: политический дискурс, адресат политического дискурса, коллективный/массовый адресат, манипулятивное воздействие, гипотеза.

Anna Kuznyetsova.

Addressee of Political Discourse: Coverage of Studies and Research Perspectives

The article deals with the review of contemporary state of the study of the political discourse addressee phenomenon. The overview of the existing points of view on discourse's content as a linguistic scientific notion is presented, with consideration to its debatable character in scientific thought; a debatable character of this discourse kind's components and basic qualities is underlined. The understanding of political discourse at the present-day stage of discourse studies' development is analyzed; a short overview of its research directions is suggested. Attention is given to the ambiguity of researchers' interpretation of the 'genre' notion as to political discourse, as well as of the set of genres as related to this discourse kind; this situation exists notwithstanding a considerable numbers of papers on separate genres of political discourse. The concept of mass/collective addressee is analyzed, as well as the coverage of its study as related to political discourse. The lack of special research on the addressee of political discourse, its specific features, parameters and qualities is emphasized; the assumption is expressed as to the causes of this situation. A short overview of non-linguistic spheres studying and practically applying the collective addressee's parameters is suggested, this collective addressee being understood as a mass customer of political information. With consideration to cognitive basis of political discourse

communication, a hypothesis is expressed as to the possibility and advisability of studying the addressee of political discourse on the basis of the cognitive aspect of research, as related various political discourse genres; the necessity of exercising it on the interdisciplinary and multi-module basis is underlined, in case the related disciplines study other aspects of political discourse and its addressee. The article also suggests the directions for further research of the political discourse addressee.

Key words: political discourse, addressee of political discourse, collective/mass addressee, manipulative impact, hypothesis.